

en futurisme. Of men het met de gekozen lijn eens is of niet: de collectie heeft hierdoor wel een afgewogen, homogeen karakter gekregen en stijgt tegelijkertijd uit boven een puur op persoonlijke voorkeur bijeengebrachte verzameling. Eén van de hoogtepunten in dit ontwikkelingsproces van de moderne kunst was Vincent van Gogh, wiens werk Helene Kröller-Müller zoals vermeld al vroeg op grote schaal verzamelde. Op een gegeven moment vond Helene dat zij wel genoeg Van Goghs had voor hetgeen zij met haar verzameling wilde uitdrukken. Dat was niet naar de zin van haar man Anton Kröller, die af en toe kordaat het voortouw nam bij aankopen en daarbij nog grotere bedragen spendeerde dan zij zelf durfde te doen, zoals in 1928 toen hij een grote collectie Van Gogh-tekeningen buitmaakte. Helene zelf was naar het inzicht van haar biografe geen 'jager' op de markt zoals haar man en zoals Frits Lugt; zij bood koel en beheerst en hield de lijn van haar collectie in het oog.

Eva Rovers heeft er voor gekozen om in haar biografie de *persoon* van Helene Kröller-Müller meer centraal te stellen, en daarbij psychologiserende interpretaties niet te schuwen. Zo volgen we Helene als verlegen en tobberige puber, worstelend met de opvoedingsnormen van het omhooggekomen burgermilieu waarbinnen zij opgroeide, naar het verstandshuwelijk met Anton Kröller dat in zekere zin een bevrijding vormde en naar een bestaan in steeds grotere welstand. Zij komt naar voren als ernstig, zwaar op de hand zelfs, perfectionistisch, ambitieus, teleurgesteld in haar vier kinderen en op zoek naar een levensbestemming. Die vond zij pas op 36-jarige leeftijd, in de kunst. Ongeveer tegelijkertijd vond zij in een leeftijdgenoot van haar kinderen een zielsverwant: Sam van Deventer, een raadselachtige derde in het huwelijk van de Kröllers. Gelukkig blijft het niet bij beschrijvingen van gemoedstoestanden van Helene maar wordt haar leven herhaaldelijk in een context geplaatst: het opkomende handelskapitalisme en het reilen en zeilen van de firma Müller & Co., het verwachte levenspatroon van gegoede dames, de kunstopvattingen van

Helene en hun herkomst, het verzamelwezen in het interbellum, de economische en politieke wisselvalligheden. Een combinatie van financiële instorting van de firma en vermeend onbegrip bij de kinderen leidde uiteindelijk tot onderbrenging van de collectie in een stichting (1928) en overdracht ervan aan het Rijk (1935). De schrijfster slaagt er bijzonder goed in persoonlijke drijfveren en historische context evenwichtig af te wisselen. Zij behandelt de persoon van Helene genuanceerd, kritisch en probeert heikele kwesties inzichtelijk te maken, zoals de sympathie van Helene, een deel van haar gezin en Sam van Deventer voor het Duitse nationaal-socialisme.

Deze laatste omstandigheid maakte dat na 1945 de Stichting en het Museum Kröller-Müller door de Zuiveringscommissie werden doorgelicht en een nieuwe directeur, A.M. Hammacher, met een schone lei kon beginnen. In diezelfde tijd begonnen bij het echtpaar Lugt de plannen voor de Fondation Custodia vorm te krijgen. Twee succesvol gebleken instellingen als resultaat van actieve, boeiende levens.

LIESKE TIBBE, RADBOUD UNIVERSITEIT
NIJMEGEN

Vermandere, Martine, ***We zijn goed aangekomen! Vakantiekolonies aan de Belgische kust [1887-1980]*** (Brussel: ASP, Gent: Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis, 2010, 192 blz., ISBN 978 90 5487 694 6).

Het Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis te Gent organiseerde in 2010 een tentoonstelling over kindervakantiekolonies, in het bijzonder die aan de Belgische kust. In het verlengde daarvan is een rijk geïllustreerd boek verschenen, waarin het fenomeen in zijn historische context wordt geplaatst. Amsab besloot een uitgebreid bronnenonderzoek door een vakhistorica te doen uitvoeren. Vermandere, die werkzaam is bij Amsab,

is er mijns inziens in geslaagd de twee mogelijke doelgroepen van de publicatie tegelijk te bedienen: een breed publiek van belangstellenden, inclusief ex-koloniegangers, en het forum van historische wetenschappers. De tentoonstelling vormde een goede aanleiding voor voormalige 'bleekneusjes' die 'op kolonie' waren gezonden om hun zolder op te ruimen en foto's en ansichtkaarten (de titel refereert daaraan) beschikbaar te stellen. Via interviews legde de onderzoekster hun herinneringen vast. In Nederland verscheen al eerder, in 2003, een journalistiek fotoboek met tekst over hetzelfde thema (Marianne Swankhuisen, Klaartje Schweizer en Addy Stoel, *Bleekneusjes. Vakantiekolonies in Nederland 1883-1970* (Bussum 2003)).

Afgezien van een veel beperkter bronnen-onderzoek leunt dat vrijwel geheel op interviews, terwijl de Belgische studie de persoonlijke verhalen alleen ter illustratie gebruikt. Informatie over de sociaal-historische context ontbreekt in het Nederlandse geval. Alleen de Belgische studie kan daarom de toets der wetenschappelijke kritiek doorstaan.

Vermandere is er mijns inziens in geslaagd het veelvormige geheel van de Belgische vakantiekolonies helder in kaart te brengen. Waar het Nederlandse boek eenheidsworst suggereert, komt uit het Belgische relaas een veel genuanceerder beeld naar voren. In beide landen ontstonden in de jaren tachtig van de negentiende eeuw in liberale kring initiatieven om ondervoede schoolkinderen uit het grootstedelijk proletariaat in de zomer enkele weken naar buiten te zenden. Een mix van angst voor immoraliteit, sociale wanorde en besmettelijke ziekten dreef de weldoeners. Zij vonden inspiratie in een internationale hygiënebeweging die zich het lot aantrok van armoedige kinderen met een zwakke gezondheid. Dat de liberale Belgen bovendien werden gedreven door een streven de kinderen te behouden voor het eigen neutrale, openbaar onderwijs vormt een opmerkelijk verschil met de Nederlandse kolonies, die los stonden van het

onderwijs. Katholieke en socialistische initiatieven volgden en al omstreeks de eeuwwisseling werden sommige kolonies permanent, dat wil zeggen dat zij niet meer alleen tijdens de vakanties maar het hele jaar door groepen kinderen ontvingen. Naast particulieren zonden vanaf het begin ook industriesteden zoals Gent kinderen naar schoolkolonies. Dat is een ander verschil met Nederland, waar het particulier initiatief altijd de enige uitvoerster is gebleven. Gezinsverpleging bleef, net als in Nederland, een bescheiden loot aan de boom met de vele vruchten, waarbij de lezer moet gissen naar het antwoord op de vraag waaróm bijna alle organisaties de voorkeur gaven aan collectieve vakantiekolonies. Jammer is verder, dat het hoofdstuk over de ontstaansfase (tot 1914) wel aangeeft dat ook zieke kinderen, vooral die met bloedarmoede en longkwalen, naar de Ardennen werden gezonden, zonder dat de rationaliteit van het uitsorteren van kinderen voorwerp is van beschouwing. De kolonies aan de kust maakten deel uit van een groter, zich professionaliserend geheel. De focus op de zee- en badkolonies onthoudt de lezer jammer genoeg het zicht daarop.

Nadat veel Belgische kustkolonies in de Eerste Wereldoorlog waren vernield, groeide het werk vervolgens snel. Als parastatelijke instelling nam het Nationaal Werk Kinderwelzijn (NWK) de coördinatie en na 1931 de subsidiering van het werk op zich. Het richtte ook zelf modelkolonies op, waar de kinderen zo'n drie maanden verbleven en daarom ook onderwijs ontvingen. Daarnaast kwamen nu, in navolging van buitenlandse initiatieven, openlucht-schoolinternaten tot stand, een variant die bij de Noorderburen nooit voet aan de grond heeft gekregen. In katholieke kring kopieerde men elk van deze initiatieven, tot de oprichting van een nationale koepel aan toe. De katholieken ervoeren op hun beurt de nieuwe socialistische preventoria, openluchtscholen en vakantiecampen als een bedreiging voor hun greep op het kind in gevaar.

Was deze doelgroep in het interbellum al flink opgerekt, na de Tweede Wereldoorlog richtte men

zich expliciet op alle kinderen, want Zonnige Uren of Preventieve Luchtturen mochten volgens de filantropen nu aan geen kind worden onthouden. Daardoor kon het werk in België blijven groeien. Tegelijk keerde men terug naar het oorspronkelijke model van een korte vakantie aan zee in plaats van een langdurig verblijf in een permanente kolonie of een openluchtschool. In het verlengde hiervan koos men, in het licht van de sterk verbeterde voedingssituatie, voor een educatieve invulling en bood monitoren scholing aan (monitoren waren begeleiders die de kinderen overdag bezighielden). Ook brak men met de rigide dagschema's van het NWK en ontving naast kinderen voor het eerst ook leerplichtige adolescenten in de verzuilde vakantiehuizen. Dankzij deze terugkeer naar de oorspronkelijke opzet van een begeleide vakantie, heeft het Belgische werk langer kunnen blijven bestaan, tot omstreeks 1980, terwijl de Nederlandse kolonies ruim tien jaar eerder doodbloeden. Naast de welvaart, het nieuwe aanbod aan alternatieve vrijetijdsbesteding, het stopzetten van de subsidie en de groeiende afkeer van de massale aanpak, gaven in België bovendien de kritiek op de zuilgebonden propaganda via dit werk en het gebrek aan monitoren de vakantiekolonies de doodsteek.

Een dergelijke conclusie kan Vermandere evenwel niet trekken, omdat zij het vergelijkend perspectief niet heeft uitgewerkt. Had zij zich rekenschap gegeven van het specifieke karakter van de Belgische kolonies, dan hadden wellicht uitspraken kunnen worden gedaan over de rol van verzuiling, overheid en particulier initiatief in processen van professionalisering of pedagogisering van het kindwzijn. Maar ook zonder deze is dit boek pure winst in vergelijking met de Nederlandse tegenhanger.

NELLEKE BAKKER, RIJKSUNIVERSITEIT
GRONINGEN

Bruijn, Jan de, *Wilhelmina formeert. De kabinetscrisis van 1907-1908* (Amsterdam: Boom, 2011, 192 blz., ISBN 978 94 6105 300 8).

Al enige decennia wordt in Nederland gediscussieerd over de formele rol van het staatshoofd in de regering. Vooral tijdens de regeringsformatie zou de vorst een grote invloed kunnen uitoefenen, bijvoorbeeld doordat deze de informateur(s) benoemt. De keuzes die de vorst daarin maakt kunnen grote invloed uitoefenen op de uiteindelijk samen te stellen regeringscoalitie, en daarmee ook op het regeringsbeleid. Jan de Bruijn wil met zijn boek *Wilhelmina formeert* laten zien dat het vroeger, in dit geval in de jaren 1907-1908, niet anders was. Sterker nog, zo belooft hij in de inleiding, tijdens die kabinetsformatie speelde koningin Wilhelmina de hoofdrol, zij was 'de drijvende kracht'. Dat weet hij echter niet overtuigend te bewijzen.

De aanleiding van de kabinetscrisis uit de titel van het boek was een diepgravend verschil van mening tussen het liberale minderheidskabinet van Th. de Meester, 'gedoogpartner' SDAP en de christelijke partijen over het defensiebeleid. De (meeste) liberalen wilden bezuinigen, maar niet zoveel als de SDAP, terwijl de CHU en vooral de ARP vreesden dat de bezuinigingen de Nederlandse defensie totaal zouden ondergraven. Op 21 december 1908 verwierp een brede Kamermeerderheid daarom de begroting van minister van Oorlog W.F. ridder van Rappard. Omdat ook enkele liberalen tegen hadden gestemd, was daarmee de verhouding tussen kabinet en Kamer totaal onwerkbaar geworden en diende het kabinet zijn ontslag in.

Omdat reconstructie, gezien de interne strubbelingen bij de linkse partijen, onmogelijk leek, besloot koningin Wilhelmina – na advies te hebben ingewonnen van haar voornaamste adviseurs en zeer tot haar persoonlijke genoegen – de rechtse partijen de formatieopdracht te geven. De mogelijkheid nieuwe verkiezingen uit te schrijven werd (tot mijn verbazing, die